

Moderne importord i språka i Norden

Titel: Normering av främmande ord i finskan

Forfatter: Pirjo Hiidenmaa & Pirkko Nuolijärvi

Kilde: Moderne importord i språka i Norden II.
”Det främmande” i nordisk språkpolitik. Om normering
av utländska ord, 2004, s. 253-274

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/min/issue/archive>

© Novus forlag 2004

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Normering av främmande ord i finskan

Pirjo Hiidenmaa & Pirkko Nuolijärvi
Helsingfors

1. Inledning

Språk kan påverka varandra på olika sätt, och denna påverkan kan gälla vilken nivå som helst i ett språk. De vanligaste influenserna består av enskilda lånord, men också av översättningslån och lån av språkbilder, enskilda satsstrukturer, fraser eller idiom.

Påverkan av främmande språk kan också ses på en diskursiv nivå eller utgöra praxis i texter. Detta tar sig uttryck som textuella konventioner snarare än som enskilda strukturer. Exempelvis har den narrativa framställningen i ord eller bild på finskt håll utvecklats under inflytande av europeisk eller amerikansk litteratur. På samma sätt följer praxis inom vetenskapliga texter ofta modeller som är gemensamma också för flera andra språk. På många områden, bland annat i fråga om kläder, mode, matkultur och vetenskaplig verksamhet, kommer impulserna från främmande kulturer. Dessa influenser skapar en efterfrågan på lån av både enskilda ord och textuella framställningssätt.

Denna artikel handlar om hur främmande impulser, framför allt lånord, har diskuterats på finskt håll under olika tider. Av särskilt intresse är tiden för den planerade utvecklingen av språket från slutet av 1800-talet fram till vår egen tid. När man började vårda språket, fokuserade man på att utveckla skriftspråket, och då i första hand finskans ordförråd. Här bör dock även nämnas att behandlingen av vissa strukturer enligt svensk modell, såsom användningen av postpositioner och prepositioner i stället för kasus, fick en central ställning i många språkvårdande artiklar och handböcker i början av 1900-talet. Man hittar exempel på dessa strukturer i översatta texter (t.ex. *huoneisto parvekkeella* 'lägenhet med en balkong', *kahvi pullalla* 'kaffe med en bulle'). En betydande del av undervisningen i det skrivna språket i de finska skolorna på 1900-talet har gått ut på att bekämpa svenskinfluerade uttryck, s.k. svecismer. Samma tema har även behandlats i stora delar av handböckerna i språkvård under samma tid (se t.ex. handböcker av Saarimaa, av vilka det finns upplagor från åren 1947–1971). Denna artikel tar inte upp dessa anvisningar eller bakgrunden till dem, inte heller bruket av svecismerna i tal och skrift eller lånen av uttryck i sig. Denna artikel handlar i stället om hur forskarna och de som önskat utveckla språket har diskuterat främmande ord i finskan från slutet av 1800-talet fram till vår tid.

2. *Finska språkets ställning och dess relation till andra språk i 1800-talets och det tidiga 1900-talets Finland*

Även om man inte onyanserat eller alltför rätlinjigt bör betrakta relationen mellan förhållandena i samhället och det språk som talas där bör man beakta att språket inte är ett system utan kontakt med omvärlden som förändras enbart på sina egna villkor; det finns många yttre faktorer som inverkar på dess utveckling. Världen utanför är som mest närvarande när språket utvecklas och bearbetas medvetet, vilket var fallet när nationalismen började spira i Finland på 1800-talet. Det finska språket lyftes upp till ett språk bland andra språk, dvs. till ett användbart språk på alla samhällsområden, också inom vetenskapen. Många 1800-talsdrag inom den finska språkgemenskapen är alltjämt i början av 2000-talet föremål för livaktig forskning. Men även om flera intressanta detaljer ännu inte har klarlagts, är de allmänna drag som utvecklades på 1800-talet i det stora hela välkända. Detta gäller också huvuddragen i utvecklingen av ordförrådet (se t.ex. Häkkinen 1994: 407–433).

För att man skall kunna förstå det finska språkets normeringshistoria, liksom även normeringen av lånorden, måste man ta hänsyn till Finlands historia och dess inverkan på diskussionen om finskans ställning och karaktär.

Som bekant utgjorde Finland fram till 1809 den östra rikshalvan av det svenska riket. På finska utkom på den tiden huvudsakligen endast andlig litteratur, som till största delen bestod av översatta texter, samt lagtexter. Svenskan var det språk som användes av de bildade klasserna i Finland, och inom vetenskaperna användes därtill latin. Den finskspråkiga allmogen lånade in ord från svenska dialekter i sitt talspråk på samma sätt som man tidigare hade lånat ord ur baltiska, germanska och slaviska språk. Det fanns ingen normering av finskan eftersom de bildade klasserna vare sig skrev eller talade finska. Det offentliga Finland hade följaktligen inte något behov av att normera det finska språket.

Finland införlivades 1809 med det ryska riket och blev en autonom del av det, ett storfurstendöme. Svenskan bibehöll sin ställning som de bildade klassernas språk, även om ämbetsmannakåren under tsartiden i viss utsträckning använde sig av ryska. När den politiska situationen skärptes i slutet av 1800-talet förekom en del förrykningssträvanden, men trots detta intog ryskan aldrig någon central ställning. Det offentliga språkbruket i Finland var alltjämt i första hand svenskt, men så småningom i allt högre grad finskt.

Förändringen av finska språkets ställning på 1800-talet knöt an till det nationella uppvaknandet som å ena sidan hade starka band till allmäneuropeiska strömningar och å andra sidan till Finlands politiska ställning som en del av Ryssland. Då märkte man de facto att finskan inte utan vidare motsvarade de krav som samhällets olika sektorer ställde på språket. Man satte därför i gång med ett mycket energiskt och konkret arbete för att berika finskan; från och med 1870-talet framför allt för att utveckla terminologin i olika branscher. (Ikola 1989.) Utan överdrift kan man säga att finskan under några årtionden på 1800-talet formades till ett mångsidigt användbart språk. Detta arbete baserade sig förstas på det andliga och det juridiska språket;

utvecklingsarbetet startade sålunda inte helt från noll. En motsvarande övergång av ett språk från allmogens vardagsspråk till samhällsdugligt nationalspråk inom några årtionden finns knappast på något annat håll i världen, så snabbt blev språket mångsidigt och erövrade positioner såväl inom vetenskaperna som på andra håll i samhället.

Finska språkets allsidighet ökade både genom att man kompletterade ordförrådet och genom att språkbrukarna gjorde sitt val; många svenskspråkiga bytte modersmål och började använda finska i alla sammanhang, likaså de som studerat på svenska. Det språkbyte som icke-finskspråkiga högreståndsfennomaner genomförde på 1850- och 1860-talen är historiskt och internationellt sett en sällsynt företeelse (Lassila 2003: 47–51). Under denna process pågick en livlig diskussion om i vilken utsträckning det finska ordförrådet byggde på avledningar eller sammansättningar, och i vilken mån man i finskan skulle ta in ett anpassat inlånat ordförråd.

Att stärka det finska språkets roll var ett nationellt projekt i vilket stora delar av den unga intelligentian deltog. Att bredda utbildningen så att den nådde nya grupper hörde till de främsta sätten att höja finskans status och att kämpa för finskheten. Denna strävan hängde samman med behovet av finskspråkiga tjänstemän. Redan på 1840-talet hade man börjat diskutera grundandet av ett folkskolväsen. Det första finska lärarseminariet inrättades i Jyväskylä 1863, och en folkskolförordning gavs 1866. Även om lagen om allmän läroplikt trädde i kraft så pass sent som 1921, hade en stor del av finländarna gått i skola på finska eller svenska redan under 1800-talet.

Som språk i akademiska avhandlingar började finskan användas på 1830-talet. På 1800-talet var dock universitetets språk inom administration och undervisning i allmänhet fortfarande svenska. Från och med 1894 skulle universitetslärarna ge prov på sin förmåga att använda finska i tal och skrift. (Häkkinen 1994: 57–73.)

Många betydande finländska samhälleliga opinionsbildare på 1800-talet skrev och arbetade medvetet för att förbättra finska språkets ställning. Här bör nämnas statsmannen och Hegelexperten J. V. Snellman som verkade på olika områden, samt Elias Lönnrot, ordboks författare och professor i finska, som också var den som sammanställde nationaleposet *Kalevala*. Deras verksamhet avspeglar hur de dåtida strömningarna överfördes på praktiskt arbete.

I ett avseende är Snellman en typisk 1800-tals samhällsaktivist. Han krävde att finskan skulle få status av officiellt språk och inverkade på ett avgörande sätt till att detta lyckades. Samtidigt publicerade han själv sina verk på latin, svenska och tyska. Detta berodde bland annat på att utbildningen på den tiden var svensk och att det till exempel inte fanns ett gångbart filosofiskt ordförråd på finska. (Oittinen 2001.) Snellman motiverade sina krav med en rättvisepincip, enligt vilken majoriteten av folket måste få framföra sina ärenden inför domstol och i ämbetsverk på sitt modersmål finska. Att ivra för det finska språket var dock mycket mer än enbart en fråga om språkpolitisk och språklig jämlikhet; om folkets eget språk inte användes i officiella och litterära sammanhang skulle en ändring av ämbetsspråket till ryska inte möta motstånd. Det fanns därför behov av en högkultur på folkets eget språk, en *nationallitteratur*, till vilken Snellman räknade vetenskaplig litteratur samt fack- och

skönlitteratur. Snellman ansåg att språkets livskraft var en förutsättning för folkets fortbestånd och uppkomsten av en nation. (Eskelinen 2001.)

I enlighet med Herder menade Elias Lönnrot att naturliga och kulturella förhållanden också inverkar på differentieringen av olika språk och kulturer. Kulturer och språk som till sin bildningsnivå är utvecklade kan berika andra språk och kulturer. Stora och mer utvecklade nationer strävar däremot efter att etablera ett språkligt övertag samt förstöra de outvecklade språkens och kulturernas vitalitet och utvecklingsförmåga. Lönnrot ansåg därför att begreppen inom ett skriftspråk måste finna sådana uttryck som återspeglar språkets karaktär, annars skulle det tränga in sådana lån i språket som inte har en kulturell funktion. (Karkama 2001: 159–171.) Lönnrot presenterade sina språkpolitiska bildningssträvanden 1857 (Lönnrot 1858). I sitt verk behandlar han framför allt lånord och han framhåller att lånen måste anpassas till ”språkets egen karaktär”.

I ljuset av Snellmans och Lönnrots arbeten kan vi bilda oss en uppfattning om vilka teman som har blivit föremål för diskussion när man under årtiondena har avhandlat finska språkets form och ställning. Dessa teman har haft en vittgående betydelse både inom den språkpolitiska diskussionen och i studiet av språkliga detaljer, såsom lånord. Även i dag återspeglar temat *eget eller främmande* med sin starka politiska bakgrund viktiga frågeställningar i Finland och i den finskspråkiga kulturen.

Diskussionen om relationen mellan finskan och svenskan fortsatte under de första årtiondena av 1900-talet, och efter att Finland hade blivit självständigt 1917 resulterade diskussionerna år 1922 i en lag om landets två nationalspråk. Även om båda språkens ställning sålunda hade befasts, förhöll sig den finskspråkiga bildade klassen, eller i varje fall en del av den, kritiskt till svenskan på 1920- och 1930-talen. Detta kom till uttryck också i fråga om finskans utveckling. Man försökte i det närmaste programmatiskt undvika svensk influens och andra ”ofinska” uttryck (se t.ex. Saarimaa 1930). Det hördes dock också andra röster i samhället. Professorn i slaviska språk J. J. Mikkola publicerade 1928 en skrift, *Suomen kirjakielen kriisi* (ungefär ’Kris i det finska skriftspråket’). Där påtalade han bl.a. att man i arbetet med att utveckla det finska skriftspråket alltför ofta hade hänvisat till folkspråket och i onödan börjat ersätta exempelvis internationella främmande ord med egenartade ord. Mikkolas artikel gav upphov till livliga diskussioner kring detta i slutet av 1920-talet. (Pulkkinen 1972: 62.)

Andra världskriget förpassade språkstriderna i skymundan, och efter fredsslutet var det viktigt att stärka såväl den finskspråkiga som den svenskspråkiga befolkningens självkänsla och kultur. Då organiserades språkvården och språkfrågorna fick mer allsidig och systematisk aktualitet än tidigare.

3. *Från språkdebatt till organiserad språkvård*

Främmande drag i finskan har tagits upp till diskussion under språkets hela litterära tradition. Till exempel har Martti Rapola (1963) visat att kyrkoherden Henrik Hoff-

man på 1600-talet rättade och kommenterade Mikael Agricolas finska bibelöversättning, framför allt genom att gallra ut främmande drag. Historikerna Tarkiainen & Tarkiainen (1985) har visat att en ”språkstrid” uppstod omedelbart efter att de första finskspråkiga skrifterna utgavs; Agricolas språk kritiserades bl.a. för att vara influerat av främmande ord.

År 1831, efter att nationaleposet *Kalevala* hade utkommit, grundades sällskapet *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*¹ för att främja finskspråkig litteratur. Till sällskapets uppgifter hörde att samla in finsk folkdiktning, utge litteratur och utveckla det finska språket. För att odla det finska språket grundades i Helsingfors år 1876 även ett annat sällskap, *Kotikielen Seura*². Föreningarna hade samma mål: att vårda och utveckla finskan. I deras verksamhet bildade språkvetenskapen och språkbruket en samverkande enhet i syfte att utveckla det finska skriftspråket. I det nationalistiskt sinnade Finland var diskussionen i språkfrågor bred och mångskiftande, något som lämnade rum för ett flertal aktörer. Bägge sällskapen verkar alltjämt. I början verkade studenter, forskare och professorer i finska språket i Kotikielen Seura, och vid sidan av själva forskningen deltog många i diskussionen om språkvården. I slutet av 1900-talet utvecklades språkvården till en självständig sektor, och endast ett fåtal forskare i finska deltog längre i de diskussioner som fördes inom den.

Kotikielen Seura började år 1897 utge en tidskrift med namnet *Virittäjä*³. Den var i första hand en forskningspublikation, men nästan sedan utgivningsåret uppmärksammade den också styrningen av språket. Tidskriften hade en särskild spalt där man under nästan tre årtionden kritiserade språket i översättningar och i nyutkommen litteratur. Typiska bedömningskriterier var graden av finskhet och inflytandet från främmande språk. Ordförrådet och i synnerhet de främmande ordens ställning i finskan utgjorde en central fråga (se Paunonen 1976).

Den språkliga diskussion som fördes av forskare började anta allt mer systematiska verksamhetsformer. För att utveckla skriftspråket grundades år 1928 ett språkutskott inom *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura*. Utskottet ersattes år 1945 av en språknämnd och en språkbyrå vid *Finlands Akademi*; i och med detta hade det grundats ett statligt organ för språkfrågor. År 1976 överfördes språknämnden och *Kielitoimisto* (den finska språkbyrån) till *Forskningscentralen för de inhemska språken* som lyder under undervisningsministeriet. Språknämndens verksamhet och sammansättning är i dag lagstadgad. Den finska språkbyrån *Kielitoimisto* ger ut tidningen *Kielikello*, som i dag är forum för språkvården. Däremot har tidskriften *Virittäjä*, som fortfarande ges ut av Kotikielen Seura, å sin sida koncentrerat sig på språkforskning; spalten om språkvård lades ner i början av 1990-talet.

Dessa organ har stått och står för den s.k. officiella språkvården. Utöver dem har nämndmedlemmar, flera professorer i finska samt enskilda forskare vid sidan av andra intresserade tagit ställning till finska språket. ”Språkvårdens ställningstaganden” är dock inte någon entydig reserv av rekommendationer av en enda organisation. Under årens lopp har utspel i allmänt förekommande handböcker i språk tolkats som etablerade ställningstaganden från språkvården, även om frågorna inte har behandlats och godkänts officiellt.

Förutom de egentliga organen inom språkvården har också många vetenskapliga sällskap arbetat med ordförrådet på sitt eget område. *Läkarföreningen Duodecim* och den finska biologföreningen *Vanamo* kan nämnas i detta sammanhang. Läkarföreningen Duodecim grundades 1881 för att i första hand utveckla finskans medicinska språk. Sällskapet utger verket *Lääketieteen termit* ('medicinska termer'); fjärde upplagan utkom 2002. Biologerna å sin sida utger *Biologian sanakirja* ('biologisk ordbok'). För de tekniska vetenskapernas behov grundades 1974 *Centralen för teknisk terminologi* (*Tekniikan sanastokeskus*) med uppgiften att arbeta på tekniska termer och ordförråd på finska.

4. Lånord, främmande ord, internationella ord

Sedan årtusenden har man som en följd av kontakter med omgivande språk och kulturer lånat in ord i finskan. Gamla lån som kommit in under loppet av en lång tidsperiod har både till form och till betydelse anpassat sig så, att de i dag utgör en del av det frekventa centrala ordförrådet. De flesta lånen i den här kategorin kan man inte ens utan särskilda etymologiska studier känna igen som lånord: *sata* 'hundra', *napa* 'navel', *äiti* 'mor', *morsian* 'brud', *pappi* 'präst', *kirkko* 'kyrka'.

Språkgemenskapen har inte intagit någon bestämd ståndpunkt till detta slags lån. Man har använt orden, och de har blivit en del av det finska språket. De flesta av dem har dessutom lånats in före den skriftliga traditionen, vilket har gjort det omöjligt att medvetet styra inlåningen. En medveten styrning av språket blev möjlig först sedan man börjat undervisa i språket, framför allt i skriftspråket. Tack vare skriften blev också variationen och de språkliga valmöjligheterna uppenbara (se Joseph 1987). Likaså blev en omfattande diskussion om språket och dess särdrag möjlig i och med att skriftspråkets ställning stabiliserades, dvs. i och med att allmänheten blev läs- och skrivkundig (se även Rintala 1998).

När man på 1800-talet medvetet utvecklade finskan till ett skrift- och kulturspråk för att möta samhällets, kulturens och vetenskapens krav, behövdes en stor mängd nya ord. De aktuella behoven gällde ämnesområden inom utbildning och kultur. Det skapades därför ett ordförråd både med ord av finskt ursprung och med lån från främmande språk (se Hakulinen 2000). De medvetna lånen av ord gällde vanligen lärobegrepp av grekiskt och latinskt ursprung. Sådana lånord krävde särbehandling: de som utvecklade och använde skriftspråket behövde medvetna konventioner för ordens stavning och betydelse.

Dessa nyare lånord har brukat kallas *främmande ord* eller *ord av främmande ursprung*. De har också med en ideologisk anstrykning kallats *kulturoord*.⁴ I ordbokstitlarna har begreppen *ord av främmande ursprung* och *kulturoord* varierat. Ofta har de använts för att förklara eller definiera varandra. En klassiker från 1973 har titeln *Nykysuomen sivistyssanakirja* ('Den moderna finskans kulturoordbok') och undertiteln *Vierasperäiset sanat* ('Ord av främmande ursprung').

De främmande orden klassificeras som *allmänna lån* eller s.k. *speciallån* enligt vilket språkligt bruksområde de representerar. De allmänna lånen hör till allmänspråket

Konferenscentret "Sea and Mountain Adventures Safaritalo" i Noux nationalpark, Esbo

medan speciallån i regel representerar något speciellt kunskapsområde, fackjargong. Denna indelning går tillbaka till början av 1900-talet (Tunkelo 1907) och den har i årtionden tillämpats i olika former inom fennistiken. Förutom dessa typer av lån finns i finskan även regelrätta främmande ord eller så kallade citatlån som förekommer i den form i vilken de inlånats, såsom *de facto*, *after ski* (se t.ex. förordet i *Nyky-suomen sivistyssanakirja*).

Som allmänna lån anförs sådana ord som anpassat sig till finskan, exempelvis *appelsiini* 'apelsin', *moottori* 'motor', *sikari* 'cigarr', *pankki* 'bank' (Ikola 1978). Ord av det här slaget har etablerat sig i finskan både i fråga om uttal och om stavning, och de anpassar sig lätt till finskans böjningsmönster. De innehåller i allmänhet inte ljud eller ljudförbindelser som är främmande för finskans fonotax. Betydelsen behöver varken läras ut eller definieras. Det är likväl lätt att upptäcka det främmande ursprunget, särskilt om man känner igen motsvarande ord i andra europeiska språk. Ord i denna grupp har i motsats till ord i andra grupper inte styrts med avseende på fonetik och stavning. Orden ingår i det allmänna finska språkbruket, alltså i alla språkbrukares gemensamma ordförråd. Vissa nyare allmänna lån har dock diskuterats i handböcker i språkvård; diskussionen gäller då ordens stilvärde och huruvida de lämpar sig för sakprosa. Mera om denna diskussion i avsnitt 8.1.

Mest har diskussionen rört sig kring hur speciallånen skall anpassas till finskan (t.ex. *organisatiooni*, *organisatsioni*, *organisatio* eller såsom ordet numera skrivs: *organisaatio*). Speciallånen är vanligen s.k. internationella lån. De härstammar från nylatin och nygrekiska och strukturen uppvisar flera regelbundenheter, typiska avledningar och andra ofta förekommande delar. Speciallånen är i allmänhet lärobegrepp som hör till fackspråket inom olika studie- och forskningsområden. De som utvecklade finska språket på 1800-talet blev rätt snart eniga om behovet av speciallån, även om också förfinskningen hade sina förespråkare. Bland andra framhöll Elias Lönnrot i egenskap av professor i finska att de finska motsvarigheterna var lättare för läsarna än de främmande lånen (se Häkkinen 1994).

Det finns en rad vetenskapliga och allmänna artiklar om främmande ords ortografi, men ingen omfattande forskning om främmande ords ställning och funktion på olika språkliga nivåer (semantik, sociolingvistik osv.). Marko Pantemöller (2003) har nyligen analyserat främmande ord i finska textkorpusar; hans forskning behandlar alla slags äldre lånord, men däremot inte nya lånord i dagens perspektiv.

5. Två faser av inlåning: internationella lån 1880–1970 och anglicismer 1960–

I den finska språkutvecklingen förekommer två olika faser med hänsyn till inlåningen av främmande ord och den medvetna styrningen av språket. När utvecklingen av skriftspråket från slutet av 1800-talet till mitten av 1900-talet var som livligast, accepterades en grupp rätt homogena ord av främmande ursprung; speciallån från nylatinet och nygrekiskan (t.ex. *homogeeninen* 'homogen' och *geologia* 'geologi').

Dessa ord förekommer med liknande form och funktion i de flesta europeiska språk och brukar därför kallas för *internationella lån* (se Thomas 1991).

Under årtionden behandlades principerna för stavningen av dessa ord i detalj. Orden och stavningsanvisningarna blev en del av språkvården och skolundervisningen. Det ansågs att dessa ord berikade finskan och knöt finskan till andra europeiska språk.

Den andra fasen i inlåningen av ord började på 1960-talet, och den förde med sig ord från engelskan och i viss mån även från andra språk (t.ex. *benchmarking, body lotion, pizza - pitsa, tapas*). Dessa ord förekommer inte nödvändigtvis på samma sätt eller har samma betydelse i andra språk. Lån av det här slaget har kommit in i finskan sedan 1950-talet. Man har inte systematiskt försökt anpassa stavningen av dessa ord till finskan, och de har inte heller ansetts berika språket. Tvärtom, både språkvårdare och särskilt s.k. amatörspråkvårdare har menat att man i stället för anglicismer borde utveckla egna ersättningsord.

5.1. *Internationalismer*

Den första fasen av lån till finskan varade från 1880-talet till 1970-talet. Då gällde den diskussion som fördes internationalismer, dvs. internationella lånord. Under den tiden befästes den finska stavningen av de internationella lånord som användes som speciallån. Det gäller alltså sådana ord som *instituutio* 'institution', *demagogia* 'demagogi', *fysiikka* 'fysik', *mikroskooppi* 'mikroskop', *matemaattinen* 'matematisk', *matematiikka* 'matematik' och *matemaatikko* 'matematiker'. Dessa ord ingick i allmänhet i de utbildades ordförråd, vanligen inom språkbruket på ett fackområde. Diskussionen om form och bruk i fråga om dessa ord upphörde när *Nykysuomen sivistysanikirja* utkom 1973. Denna ordbok anger enhetligt den finska formen av främmande ord. Förordet i ordboken är ett slags sammandrag och slutsats av all den diskussion om ordens form som experter hade fört under hela 1900-talet. Nyare handböcker hänvisar till dessa principer, som efter att ordboken kom ut inte har ifrågasatts.

Läroböcker i finska som modersmål har under hela 1900-talet – i vissa fall gäller detta alltjämt – tagit upp stavningen av främmande ord. Eleverna får i form av minnesregler lära sig vokallängd och böjning. Anvisningarna betonar dessa ords särställning i språket, liksom även betydelsen av att kunna dem. Vidare kanoniserar detta slags presentation undervisningen och diskussionen om språket i och med att reglerna och även exemplen upprepas oförändrade från bok och handbok till nästa.

Bruket av speciallån har alltid hört till fackspråken. Orden har alltid sanktionerats med att finskan skall bli mer europeisk och modern; finskan kan ansluta sig till den europeiska språktraditionen genom att språket anammar och anpassar de främmande orden. Diskussionen på 1900-talet handlade om att anpassa de främmande orden och foga dem till det finska uttrycksförrådet. Nästan varje år behandlade språkforskarnas tidskrift *Virittäjä* anpassningen av främmande ord. Styrningen av stavningen av främmande ord kom att spela en viktigare roll än utvecklingen av inhemska motsvarigheter.

5.2. Anglicismer

Engelska lånord började i viss utsträckning leta sig in i finskan redan på 1800-talet (se Pulkkinen 1984). De lån som då integrerades i språket har anpassat sig och blivit allmänna lån, dvs. ord som anpassats till finskans eget stavnings- och böjningssystem, såsom *kveekari* 'kväkare', *klubi* 'klubb', *ulsteri* 'ulster', *kroketti* 'krocket', *budjetti* 'budget'.

I 1950-talets Finland lanserade televisionen, filmbranschen och schlagermusiken framför allt underhållning och ungdomskultur på engelska (Aapola 2003). De hörde till de kontaktytor där engelska uttryck åtskilligt mycket mer än tidigare började inlånas i finskan. Inlåningen av engelska ord har tydligt hört hemma i den här typen av kommersiell kultur, i ordförrådet kring konsumtionsvaror och exempelvis ungdomsmode samt nuförtiden i ungdomstidningarnas språk.

En andra period av lån till finskan anses därför ha inletts på 1960-talet och denna pågår fortfarande. Under den här tiden har således framför allt de engelska ordens ställning i finskan i olika sammanhang varit föremål för intresset. Behandlingen av dessa moderna lån skiljer sig principiellt och ideologiskt från sättet att betrakta speciallån i början av 1900-talet.

De nya engelska lånorden har nämligen i den ideologiska diskussionen bemötts annorlunda och fått en diametralt motsatt hantering jämfört med inlåningen av 1900-talsorden av latinskt ursprung. De främmande influenserna har inte setts som representanter för en internationalisering utan som en fara som underminerar finska språket. Temat har upprepade gånger ventilerats på tidningarnas insändarsidor (se brev från läsarna i *Kielikello*, t.ex. Hölttä 1998). De inlånade orden har inte ansetts utgöra en förenande länk mellan finskan och en mer internationell språkgemenskap på engelska. Sedan 1960-talet har den språkliga diskussionen, i viss mån bland s.k. språkvårdare men i synnerhet hos den breda allmänheten, lett fram till en typ av resonemang där man försöker visa att de nya lånorden är komiska eller att författarna vill briljera: "nou pisnes laik soupisnes". Också i språkbeskrivande sammanhang har bruket av anglicismer karaktäriserats tendentiöst: "det engelska inflytandet är rentav aggressivt", och bruket av angloamerikanska uttryck anses höra hemma i "ett ytligt brus" (Pulkkinen 1984).

De engelska lånorden förkommer i finskan oftast som s.k. citatlån och då tillämpas engelsk ortografi – såvida det finns enhetliga ortografiska regler (t.ex. *stringit* 'stringtrosor', *hands free*, *take away* och *college-pusero* 'collegetröja'). Det har inte funnits någon strävan att anpassa uttrycken till finskans uttal och stavning såsom man tidigare gjorde med begreppen av latinskt ursprung, och språknämnden har aldrig under de gångna årtionena utvecklat något ortografiskt tillämpningsprogram för dem. Enskilda uttryck har i sitt eget sammanhang kunnat anpassa sig (*tiiseri* 'teaser', *triggeri* 'trigger', *stylisti* - *stailisti* 'stylist', *brändi* 'brand'), men ofta har alternativet även varit citatlån eller en särskilt lanserad motsvarighet.

Allt eftersom de engelska lånorden har blivit allmännare, diskuterar språkvårdarna och forskarna inte längre i samma utsträckning som i början av 1900-talet

anpassningen av det inlånade ordförrådet eller över huvud taget attityden till det främmande ordförrådet. Det har inte skapats några enhetliga principer för anpassning eller behandling av engelska lån; inte ens frågan om huruvida sådana principer behövs har särskilt ofta tagits upp. När det har gällt textarter inom reklam eller underhållning, har man förhållit sig till lånen som till dagsländor: de är kortlivade och förblir enstaka fall.

Utöver kommersiella och ungdomskulturella lån har det kommit in rikligt med lån i de s.k. fackspråken, t.ex. på olika områden inom medicin och teknik. Då har det gällt att leta fram motsvarigheter, dvs. att utveckla särskilda finska uttryck. Arbetet med att skapa finska motsvarigheter till främmande termer syns särskilt tydligt i det finska terminologiarbetets historia (Kalliokuusi & Seppälä 1999).

Att skapa finska motsvarigheter har varit det vanligaste sättet att hantera lånord i fackmässiga sammanhang. Här nedan följer exempel från ganska nytt område. Inom IT-branschen ordnades i slutet av 1990-talet ett rätt stort arbetsgille där man utvecklade ett finskt ordförråd för informationstekniken. På Centralen för teknisk terminologis webbsidor (www.tsk.fi) presenteras den terminologi som arbetsgrupperna tagit fram. Denna terminologi (ca 540 poster) utgörs till ca 1 procent av citatord (*flashmuisti* 'flashminne', *online*, *offline*), till närmare 3 procent av anpassade ord (*lokalisointi* 'lokalisering', *mobiili* 'mobil', *netiketti* 'nätvett', *pikseli* 'pixel', *protokolla* 'protokoll'), till mer än 3 procent av akronymer bildade på engelska ord (*IP*, *GPRS*, *MP3*) och till över 90 procent av finska ersättningsord, mestadels sammansatta ord eller avledningar (*käyttötuki* 'användarhjälp' - 'användarstöd' (eng. *help desk*); *selain* 'webbläsare' från *selata* 'bläddra' (eng. *browser*)). För nästan 6 procent av posterna anges det främmande ordet i anpassad form eller som citatord men med en hänvisning till ett finskt ersättningsord (t.ex. *tägi se tunniste* 'tagg'; *banneri se mainospalkki* 'banner' - 'annonsruta'; *appletti se sovelma* 'appletprogram' - 'miniprogram'). Sättet att ange orden visar att båda uttrycken brukas i sammanhanget men att det finska alternativet är att föredra och att det är mer termanpassat. På så sätt har det uppstått ett stilvärde mellan det främmande och det finska ordet: det främmande är fackjargong, det egna är ett allmänt ord.

6. Etableringen av ordförrådet

6.1. Ordböcker som förstärkare av internationalismen

Det är i första hand ordböcker som har normerat stavningen av internationella uttryck. Ordböckerna hade ursprungligen en tudelad uppgift: att befästa ordens stavning och att erbjuda ordekvivalenter på finska. En etablerad stavning främjades av ordlistor över främmande ord som inte gav några finska motsvarigheter utan endast styrde stavning och kanske uttal.

Den första egentliga ordboken över främmande ord utkom 1883–90 (Meurman). Efter det har främmande ord tagits upp i mer än 20 ordböcker, ordlistor,

encyklopedier eller andra uppslagsverk. Flera ordböcker har blivit klassiker och har utgetts i ett flertal uppdaterade och utvidgade upplagor. *Jokamiehen sivistystyösanakirja* (ung. 'Lekmans ordbok över främmande ord') som utkom 1933 utgavs i 11 upplagor under 40 år, därefter ändrades namnet på verket som sedan utkom i ytterligare fem upplagor. Det har med andra ord funnits en beställning på hanteringen av främmande ord. Å andra sidan har denna efterfrågan skapats och befästs av ordböckerna.

I dag presenteras en stor del av de främmande orden i typiska allmänspråkliga ordböcker, t.ex. i *Suomen kielen perussanakirja* ('Basordbok över finska språket'). Det utges dock fortsättningsvis s.k. ordböcker över främmande ord, och det centrala ordförrådet i dem består av fackord på olika kunskapsområden. Men därtill förekommer också en rätt stor mängd vardagsord, bl.a. benämningar på klädesplagg (*push up*, *stay up*); de är visserligen ord av främmande ursprung men inte internationella ord i traditionell bemärkelse.

Lån av enbart engelskt ursprung presenteras i en ordbok, *Lokarista sponsoriin. Englantilaisia lainoja suomen kielessä*⁵ (Pulkkinen 1984). Där ges engelska citatlån, modifierade former av dem och översättningslån som huvudsakligen har förekommit i finska medier, närmast i tidningspressen. Enligt förordet är verket en inventering av anglicismerna i finskan. För flera av uppslagsorden ges dock beteckningen *par.* ('hellre'), vilket hänvisar till en gångbar finsk motsvarighet. Ytterligare rekommenderas rent allmänt i förordet att flera uttryck med fördel "beroende på sammanhanget kunde ersättas med mer finskljudande, i många avseenden mer ändamålsenliga uttryck". Författaren påpekar ytterligare att han med sitt verk inte rekommenderar bruket av anglicismer ens i de fall då det inte finns någon motsvarighet.

6.2. Tävlingar i att skapa ersättningsord för anglicismer

Finska ersättningsord för nyare lånord har skapats bland annat genom ytterst populära ordbildningstävlingar. Den första tävlingen av detta slag ordnades på 1920-talet då man ville finna en motsvarighet till ordet *reklam* eller dess förfinskade form *reklaami*. Resultatet av tävlingen blev ordet *mainos* som sedan har etablerat sig i språket. Tävlingarna har ordnats av Kielitoimisto, olika tidskrifter och vetenskapliga samfund (t.ex. Läkarföreningen Duodecim och en förening för databehandling). Den senaste tävlingen ägde rum 2002 då *Äidinkielen opettajain liitto* (de finska modersmållärares förbund), Forskningscentralen för de inhemska språken och Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ville få fram motsvarigheter till bl.a. *hands free*, *leggings* och *cheer leader*. Ord tävlingarnas syfte har närmast varit att fästa folks – speciellt elevers – uppmärksamhet vid språket och väcka entusiasm för språkliga observationer. Responsen på tävlingarna har varit avsevärd, vilket visar finnarnas intresse för sitt språk. Vissa tävlingsförslag fortlever än.

Principerna för tävlingar i att bilda ord framgår t.ex. av en tävling som ordnades på 1970-talet. Då höll ordboken över främmande ord på att slutföras, och de inblandade parterna *Virittäjä*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura och Kielitoimisto utlyste

en tävling. I följebrevet till tävlingen presenterades försöken att hitta finska motsvarigheter på följande sätt:

”När man söker motsvarigheter är avsikten givetvis inte att okritiskt bannlysa de främmande orden: valet mellan ett finskt och ett främmande ord avgörs i sista hand av språkbrukaren själv. I flera etablerade sammanhang är det onödigt att välja – det behövs inte när ett främmande ord till formen och uttalet (till exempel *kampus*, *kapseli*, *kemikaali*, *teoria*) helt saknar en konkurrenskraftig finsk motsvarighet. Inte heller behöver man välja när det gäller facktermer även om ordet har en besvärlig form (*differenciaali*, *formaldehydi*, *pluskvamperfekti*). Det är läsarens privilegium att själv avgöra i vilket sammanhang han önskar använda *filmi*, *ideaalinen* och *kampanja* och när han sedan väljer *elokuva*, *ihanteellinen* och *rynnäkkö*.” (Virittäjä 1971: 115.)

Också om tävlingsarrangörerna vill framhäva läsarens frihet, de olika krav som ställs i olika sammanhang och språkets etablerade funktioner framgår uppskattningen av de finska motsvarigheterna klart. Man vill ge ”klara inhemska alternativ för speciellt tungrodda svårsmälta speciallån - -”. Listan anses vidare än en gång antyda att man på ett smidigt sätt kunde byta ut de klumpiga *rationalisoiminen* ’rationalisering’ och *standardoiminen* ’standardisering’ mot *järkeistys* (< *järki* ’förnuft’) och *vakiointi* (< *vakio* ’konstant’, ’fast’).

Vid sidan av tävlingar i att bilda ord har *Institutionen för finska språket vid Helsingfors universitet* kommit med ett klart ideologiskt ställningstagande. Sedan 1999 har institutionen delat ut pris för finskt språkbruk: en språkgroda ges som klander av språkbruket och en språkpärla som beröm. Språkgrodan för 2002 tilldelades de branscher där språkbruket gynnar engelska yrkes- och tjänstebeteckningar: *product manager*, *key customer*, *account manager*.

7. Främmande ord och rättstavning: *internationella ord anpassas, anglicismer ersätts*

7.1. Anpassningsprinciperna för internationella ord: *från originalspråket till byggstenar i finskan*

Språkutskottet inom Suomalaisen Kirjallisuuden Seura behandlade ett flertal frågor i anslutning till språkbruk och stavning. I slutet av 1880-talet presenterade utskottet sina principer för anpassningen av främmande ord. Målet var uttalsenlighet: ”ortografen skulle vara fonetisk”, lydde principen redan tidigt (Tunkelo 1907: 53). Främmande ord skulle anpassas till finskan så att deras stavning motsvarade originalspråkets uttal. Sålunda skulle en lång vokal markeras med dubbelskrivning, en lång konsonant likaså. Denna definition av principerna inledde en etthundraårig utveckling, under vilken främmande ords ställning, bruk och stavning behandlades upprepade gånger.

När det gällde att definiera den finska ortografin användes källspråkets uttalsform således som utgångspunkt, även om denna inte alls var enkel att slå fast. Det kunde t.ex. finnas varieteter i källspråket. Orden kunde också ha kommit in i finskan på olika vägar via flera olika språk. Ett latinskt ord kunde t.ex. influeras av svenskt eller franskt uttal. Ett viktigt kriterium var då ordets ursprungliga uttal i originalspråket, ett slags idealiskt uttal. Sålunda skulle man anpassa exempelvis ordet *olympia* i denna form, även om finskt uttal på grund av språkets vokalharmoni hade stött en annan form (t.ex. *olumpia*).⁶

Samstämmigheten mellan uttal och stavning verkade i motsatt riktning: med stavningen styrde man uttalet. I detta sammanhang har ofta dubbelkonsonanten efter första stavelsen i svenskan omnämnts: man skall både skriva och uttala *insinööri* 'ingenjör', *alkoholi* 'alkohol' och *kantarelli* 'kantarell', även om man i svenskan kan höra en dubbelkonsonant på gränsen mellan första och andra stavelsen i dessa ord.

Också i fråga om böjningen av främmande ord har man försökt följa originalspråkets ordbildningsprinciper. Vid böjning av ord måste man i finskan veta vad som är ett sammansatt ord och vad som inte är det. Till exempel uppfattar de finskspråkigas språkkänsla ibland *parametri* och *hypoteesi* som sammansatta ord och använder en kasusändelse som enligt vokalharmonin rättar sig efter orden *metri* och *teesi* (*parametriä*, *hypoteesiä*). Eftersom ordet dock inte består av två sammansättningsleder lyder regeln att ordet skall böjas så att vokalharmonin rättar sig efter de bakre vokallerna i de första stavelserna (*parametria*, *hypoteesia*).

Det har varit viktigt att följa originalspråkets modeller så noga som möjligt. När det gäller latinska adjektiv som inlånats via svenskan har man därför till exempel försökt återföra deras form till den latinska modellen: avledningsändelserna *-ell* och *-är* i svenskan (t.ex. *aktuell*, *primär*) har ersatts med latinets avledningsändelser *-alis*, *-aris*, *-arius*. Således skulle man inte ta in svenskinfluerade former som *aktuelli*, *intellektuelli* och *primäärinen* utan förfinskade former från latinets: *aktuaalinen*, *intellektuaalinen*, *primaarinen* (Cannelin 1916).

Ordet *ooppera* var ursprungligen ett latinskt speciallån. Så sent som på 1920-talet försökte man återge ordet dess latinska form *opera* och bekämpa det svenskinfluerade uttalet som gett den etablerade stavningen. För dagens språkbrukare är *ooppera* likväl det vanliga.

Anvisningarna för anpassning gäller närmast vokallängden (*organisaatio* 'organisation'; *organisatorinen* 'organisatorisk'), slutvokalen och växlingen mellan dubbel och enkel konsonant (*hierarkia* 'hierarki'; *hierarkkinen* 'hierarkisk'). Det har också ansetts vara viktigt att identifiera ett ords ursprungliga morfologiska form. De latinska lånorden *media*, *data* och *fakta* går tillbaka på plurala former. De förekommer dock som singulara ord i finskan och vid behov förses de med ett pluralt kännetecken (*faktat*, *mediat*, *datat*). Ännu på 1970-talet letade man efter motsvarigheter till dem, inte så mycket på grund av den främmande formen som uppfattningen att det var olämpligt att låna in en latinsk pluralform i finskan.

Principen om respekt för originalspråkets morfologiska struktur har också tillämpats på lån av engelskt ursprung. Bakverket *muffini* har man försökt etablera i den formen,

En typisk första sida av den lokala, finskspråkiga tidningen Ykköset, som delas ut gratis till alla hushåll i 88 kommuner i västra Finland varje torsdag. Vi ser bland annat att främmande namn för finska ändelser.

även om ordet rätt allmänt används i formen *muffinssi* som baserar sig på den engelska pluralformen. Man har likväl inte kunnat tillämpa denna princip systematiskt, och den har ju också utformats under en period av internationalisering när språkbrukarna dels har förmått identifiera originalspråket, dels har haft tillräckliga kunskaper i det. Det italienska ordet *panini* har som sådant inlånats i finskan som en singularform även om det är pluralt i italienskan. På samma sätt står det främmande ordet *taleban* i pluralis i originalspråket, men det hindrar inte finskan att ytterligare böja ordet i pluralis. Att systematiskt studera lånordens ursprung har varit möjligt bara om långivaren är känd.

Främmande konsonanter och konsonantförbindelser har man inte försökt anpassa till finskan även om finskans fonetiska struktur skiljer sig väsentligt från konsonanterna i de flesta europeiska språken. Ursprungligen ingick inte tonande konsonanter i finskan; genom skriftspråket blev *d* vedertaget i böjningsformer på 1800-talet. I dagens finska förekommer *b*, *g* och *f* endast i främmande ord (*bingo*, *buffet*, *budjetti*, *graafinen*, *gorilla*, *faarao*, *fantasia*). Konsonantförbindelser i uddljud är också sällsynta för de flesta finska dialekter och det finska allmänspråket.

I början av 1800-talet diskuterade man särskilt i vilken form främmande egenamn skulle användas i finskan (Marjanen refererar diskussionen i *Virittäjä* 1944;

nyare forskning förs fram av Paikkala 2004). Elias Lönnrot föreslog att främmande namn skulle anpassas till finskans stavning, så att uttalet motsvarade stavningen. Man skulle alltså skriva *Lafonteeni* och *Didero* och inte enligt franskan *Lafontaine* och *Diderot*. Enligt E. A. Ingmans ännu mer långtgående förslag skulle de främmande bokstäverna ersättas med finska: *Aahkeni*, *Auhkanista* (*Aachen*, *Afghanistan*). Yrjö Koskinen intog däremot en nästan motsatt ståndpunkt, som sedermera har blivit förhärskande princip. Enligt Koskinen skulle personnamnen skrivas som de är utan anpassning till finskan, detsamma gällde de mest sällsynta ortnamnen. Kända och ofta förekommande namn, t.ex. namn på stater, kunde anpassas till finskan. Lika litet som gränsen mellan bekant och obekant i dag är problemfri var den det för Koskinen. Praxis i dag är att det är allt vanligare att respektera den ursprungliga stavningen, till och med så att de ursprungliga stavningssätten ersätter de förfinskade stavningarna: *Alattio* har blivit *Alta*, vid sidan av *Peking* förekommer *Beijing*. En rekommendation av FN går också i den riktningen.

Originalspråkets viktiga betydelse har också återverkat på hur man förhåller sig till s.k. nylatin eller konstruerat latin. De rätt nybildade (tagna i bruk på 1980-talet) yrkesbenämningarna *camponomi* (< lat. *campus+nomi*), *tradenomi* (< eng. *trade+nomi*), *iteronomi* (< lat. *iter+nomi*) och *restonomi* (*rest[aurang]+nomi*) har framför allt bedömts utifrån hur de passar in i latinets och grekiskans ordbildning. Eftersom det inte har gått att konstruera klara grundord och avledningar, har konstruktionerna mött motstånd och man har försökt finna andra uttryck. Den sociala beställningen på orden och behovet att t.ex. kunna jämställa en lärd grad med de traditionellt inlånade titlarna (*ekonomi* 'ekonom', *maisteri* 'magister', *insinööri* 'ingenjör', *merkonomi* 'merkonom') har inte ansetts vara ett kriterium.

7.2. Anglicismer: ersättningsord, inte anpassade lån

När det gäller anglicismer har det blivit allt svårare och onödigare att anpassa dem till finskan redan av den anledningen att finnarnas språkkunskaper har förbättrats. Nuförtiden behärskar folk engelska, och det känns inte nödvändigt, kanske inte ens möjligt att anpassa engelska lånord till finskan; en anpassning av främmande stavning har nämligen uppfattats som lantlig. Endast en liten del av de engelska lånorden har fått finsk stavning.

De engelska lånord som lättast har anpassats till finsk ortografi är de som har genererat nya avledningar i finskan: *aerobikata* 'att träna aerobic', *koutsata* 'att coacha', *liisata* 'att leasa', *hampurilainen* 'hamburgare', *lobbaus* 'lobbning'. För somliga ords del inverkar den engelska stavningen också på den finska ordformen (*brandata* 'att "branda"'). Hur orden uttalas och stavas på finska avgör sannolikt vilka anpassade ord som etablerar sig i språket. Om språkljudet *tʃ* förekommer i ett ord, är det svårt att anpassa: ordleden *chat* kvarstår också mer allmänt i avledningarna *chatata*, *chattailla* än i de anpassade *isätätä* eller *tsätätä* ('chatta'). Uppenbarligen är språkljuden och bokstäverna *ä* och *ö* svårare i anpassade former än övriga. Kunde förklaringen vara den att dessa språkljud ofta förekommer i deskriptiva ord, också i pejorativa betydelser?

Om ett främmande ord härstammar från något annat språk än engelskan är det sannolikt att det redan finns etablerade finska stavningar för det i ordböckerna. Det franska köket har bidragit med många termer och här förekommer både citatlån och anpassade former sida vid sida: *gurme* - *gourmet*, *nugaa* - *nougat*, *bukee* - *bouquet*, *rakletti* - *raclette*. *Pitsa* och *spagetti* har troligen tjänat som föregångare här.

Anpassningen är lättare att genomföra eftersom språkbrukarnas kunskaper i franska, italienska och spanska, för att inte tala om utomeuropeiska språk, är mindre. Man har med andra ord inte vant sig vid att se dessa ord i främmande språkliga kontexter. Det är dock ingen hävdvunnen praxis att andra än de engelska orden anpassar sig till finskan. Anpassningen verkar slumpmässig; det finns inte en allmängiltig förklaring till varför stavningen *gurme* passar i finskan men däremot inte "kaputsiino" ('cappuccino').

8. Valet mellan lån, anpassat uttryck eller ersättningsord

Den målmedvetna konsolideringen av stavningen av främmande ord i finskan skapade en tro på att inlån och anpassning av ord var till fördel för utvecklingen av språket. Men frågan löstes inte utan diskussioner, lika litet som den gör det i dag. Bruket av främmande ord kritiserades, och det ansågs att det var viktigare att skapa motsvarigheter på det egna språket. Å andra sidan uppmärksammade man också att egna särpräglade ord kändes oäkta. Språkvårdarna på 1800-talet påstod att "omanto, osanto ... och tosite är fel avledda eller annars rätt onaturliga hugskott - oftast förstås de av ingen annan än författarna själva och knappast ens av dem efter en längre tid" [*omanto* 'genitiv', < *oma* 'egen'; *osanto* 'partitiv', < *osa* 'del'; *tosite* 'verifikat', < *tosi* 'sann'] (Nieminen 1944).

Samma linjer konkurrerar fortfarande med varandra i finskan. Främmande ord anses vara en fördel för internationalisering. Samtidigt anses det omotiverat att de skulle överträffa finskans uttrycksmedel: "Varför använda det främmande när det finns egna alternativ?"

Däremot har man tyckt att det självklart är enklare att använda egna uttryck. *Kertolasku* ('multiplikation') är lättare än *multiplikaatio*. Å andra sidan kan grekiskans *sini* 'sinus' och *kosini* 'kosinus' heta så eftersom begreppen ändå måste läras in. Det är dock lättare att minnas ett inhemskt ord än ett främmande. Dessa uppfattningar om språket och dess funktioner togs upp i slutet av 1800-talet. Fortfarande motiveras användningen av en egen, ursprungligt finsk motsvarighet med att den på ett överlägset sätt är lättare, som om orden i sig själva vore lätta eller svåra.

8.1. Stilskillnader mellan ett finskt och ett utländskt uttryck

Tabellen nedan visar hur citatlån, anpassade former och ersättningsord lever sida vid sida. Somliga citatlån har helt ersatts med en finsk motsvarighet så, att man inte längre finner ett citatlån i dagens finska: *pace maker* har blivit *sydämentahdistin*.

College (i bet. 'collegetröja') har inte anpassats och det har inte fått någon motsvarighet. Ordet *dealer* har fått både en anpassad form och en motsvarighet, men de kännetecknas alla av en viss stilskillnad. *Performance culture* och *capacity building* som finns på de sista raderna i tabellen har inte fått vare sig anpassade former eller motsvarigheter utan endast beskrivande förklaringar.

Citatlån	Anpassning	Ersättningsord, översättning eller förklaring
<i>(bypass -leikkaus)</i>		<i>ohitusleikkaus</i> 'by-passoperation'
<i>(pacemaker)</i>		<i>sydämentahdistin</i> 'hjärtstimulator'
<i>college</i>		
<i>jazz</i>	<i>jatsi</i>	
<i>burn out</i>	<i>purnutti</i>	<i>työuupumus</i> 'utmattning i arbetet'
<i>dealer</i>	<i>diileri</i>	<i>valuutta-asiantuntija</i> 'valutaexpert'
<i>debriefing</i>		<i>henkinen jälkihoito</i> 'psykisk eftervård'
<i>exit poll</i>		<i>ovensuukysely</i> 'enkät i dörröppningen'
<i>leasing</i>	<i>liisaus</i>	<i>vuokraus</i> 'uthyrning'
	<i>banneri</i>	<i>mainospalkki</i> 'reklambalk' ~ 'annonsruta'
	<i>appletti</i>	<i>sovelma</i> 'appleprogram/miniprogram' (<i>< soveltaa</i> 'tillämpa')
	<i>autentikointi</i>	<i>todentaminen</i> 'bestyrkande'
<i>stepper</i>	<i>stepperi</i>	<i>askellin</i> 'steg/trappmaskin' (<i>< askel</i> 'steg', 'kliv')
	<i>briiffata</i>	<i>valmistella</i> 'förbereda', <i>esitellä</i> 'presentera'
<i>blazer</i>	<i>bleiseri</i>	<i>pikkutakki, jakku</i> 'liten rock, jacka'
<i>capacity building</i>		bl.a. "för tekniskt stöd och ökad beredskap i kommersiella sammanhang"
<i>performance culture</i>		"prestationsbaserad verksamhet i t.ex. företag"

Det har uppstått en tydlig skillnad i stil eller register mellan de finska och de främmande uttryck som lever sida vid sida. Orden har i språkets förråd av uttryck inte utvecklats till synonymer, utan det har uppstått en arbetsfördelning mellan dem. Ordet *mööpeli* 'möbel' av främmande ursprung är ett vardagsuttryck, medan det väl-

bekanta *huonekalu* är ett neutralt ord; samma stilskillnad finns mellan *kyökki* och *keittiö* 'kök' samt mellan *tampuuri* 'tambur' och *eteinen* 'hall'.

Ofta finns det en tydlig terminologisk skillnad mellan ett finskt och ett främmande ord: *mikrobi* är exakt, den finska motsvarigheten *pieneliö* 'mikroorganism' är å sin sida brett beskrivande. I reklambranschen verkar ordet *brändi* 'brand' mer exakt hänvisa till den sinnevärld som sammanhänger med varumärken. Det finska *tuotemerkki* 'varumärke' tolkas däremot som ett konkret märke. Inlåningen och arbetet med att skapa ersättningsord i det egna språket avslöjar att vår språkuppfattning gör att vi inte ser att ordens betydelse i sin kontext byggs upp av de syftningar och tolkningar som vi lägger in i dem. Vi tolkar orden som färdiga betydelsereserver. Ett främmande ord är lätt att ta i bruk som en färdig historielös betydelsereserv utan att man känner till hur betydelsen eventuellt förändrats och genomgått en differentiering.

I fråga om främmande inflytande finns det inte någon analys av olika register eller för övrigt någon studie av ordens nyanser. I flera sammanhang har ett ord ansetts vara endast en beteckning som syftar på referenten, inte något som skapar betydelse och identitet. Eftersom man har velat få en motsvarighet för referenten och inte undersökt vilka föreställningar språket skapar har man i stället för *brunssi* 'brunch' kunnat rekommendera *murkina* 'käk', och i stället för *restonomi* ordet *kestimestari* 'fest-/kalasmästare', utan att ta hänsyn till att de främmande orden beskriver en lätt festmåltid och en yrkesmässig status.

8.2. *Språkvårdare och språkbrukare*

Behandlingen av de internationella lånorden i finskan tjänade idén om både internationalism och nationalism. Genom att inlemma de internationella lånorden i finskan gav man finskan status av ett språk bland de övriga språken i Europa. Samtidigt stärkte finskan sin särprägel genom att skapa ersättningsord för sådana internationella ord som ofta förekommer i germanska och romanska språk. I ännu högre grad stärkte språket skapandet av en bildad klass på två sätt: de internationella lån som hade befast sin ställning i finskan förstärkte kulturen, de främmande orden och de som brukade dem förstärkte den bildade klassen.

Eftersom de internationella ordens betydelse och funktion förbestämdes av bruket inom europeisk utbildning och vetenskap, behövde de som ville befästa lånorden inte föra en diskussion om ordens betydelse. Styrningen av språket gällde i första hand hur orden skulle presenteras och läras ut. De typologiska skillnaderna mellan språken ställde inte hinder i vägen för anpassningen av orden.

Anglicismerna skiljer sig för sin del från finskans typologiska uppbyggnad. Deras stavelseinledande och -avslutande konsonantförbindelser, liksom även språkljuden, skiljer sig från finskans struktur. Därtill är skillnaderna mellan uttal och stavning större i engelskan än i latinet. Därför är ett lånord av engelskt ursprung i ett finskt sammanhang ett markerande uttrycksmedel.

En större skillnad mellan internationella lånord och anglicismer är att anglicis-

merna används i sådana texter som traditionellt inte har hört till det skrivna språket, i varje fall inte till det styrda språkbruket. De flesta anglicismerna förekommer i företags- och produktnamn, i tal samt reklam, medan endast en liten del förekommer i vetenskapliga texter eller tryckta medier.

De flesta uttrycken av engelskt ursprung i det talade språket består av diskursfraser (t.ex. *so what, who cares*) snarare än beteckningar på referenter. Citatlånen tjänar också identitetsskapandet: ett citatlån i det talade språket är en direkt intertextuell hänvisning till en annan texttyp och ett annat språkligt register. Till följd av de ställen där anglicismerna förekommer samt deras frekvens väcker de uppmärksamhet; man kan identifiera dem och reagera på dem på samma sätt som på flera andra uttryck i skriftspråket som skiljer sig från standarden. De som i dag allra ivrigast kritiserar bruket av anglicismer är de s.k. amatörspråkvårdarna som framför sin kritik i tidningarnas insändarspalter.

9. Avslutningsord

Eftersom anglicismer används så ofta, kan man anta att de uppfattas som uttrycksfulla. De gör det möjligt att skapa sådana kommunikativa roller och gemenskaper som man inte alltid kan uppnå med finskans egna uttryck.

Språkvården har tidigare främst intresserat sig för lånordens ortografiska, morfologiska och fonotaktiska aspekter, vilket har lett till att de typologiska skillnaderna har framhävts. Lånorden har således inte undersökts i relation till annan variation i stilvärde.

Ett tillägg till detta traditionella synsätt vore att man ser på framför allt de nya anglicismerna som en resurs och en diskurspotential, ett sätt att uttrycka sig på finska och signalera genre och diskurs, vilket gör att gränsen mellan olika diskurser, fackspråk och språkliga funktioner blir allt viktigare. Den typologiska språkgränsen är då endast en faktor bland andra.

Noter

- 1 'Finska litteratursällskapet'
- 2 'Sällskapet för studier av finska språket', ordagrant: 'Sällskapet för hemspråket'
- 3 ung. 'Impulsgivaren'
- 4 På finska *sivistyssana: sivistys* 'bildning, kultur, civilisation', *sana* 'ord'; begreppet översätts vanligen som *internationella ord* eller som *främmande ord*. Här används begreppet *kulturord* för att åskådliggöra nyansskillnaden mellan de finska begreppen.
- 5 ung. 'Från lokari ('skogshuggare') till sponsor. Engelska lån i finska språket'
- 6 Enligt vokalharmonin kan det i ett osammansatt finskt ord finnas antingen enbart främre eller enbart bakre vokaler (*e* och *i* är neutrala). Den vokal som finns i böjningsändelsen styrs således av vokalerna i stammen; i ett sammansatt ord styrs ändelsevokalen av de vokaler som finns i det senare ledet.

Referenser

- Cannelin, Knut. 1916. Eräitä mietteitä ja ehdotuksia vierasperäisten sanojen suomalaisesta asusta. I: *Virittäjä* 18, s. 132–138.
- Eskelinen, Heikki. 2002. J.V. Snellman – aikansa lapsi ja edellä aikaansa. [Sammanfattning: J.V. Snellman – ett barn av sin tid, före sin tid.] I: Raimo Savolainen, Sari Linnavalli & Jorma Selovuori (red.), *Käännetty Snellman. Suomentajien syväskelluksia J. V. Snellmanin elämään ja toimintaan*. S. 90–96, 144–146. Kuopio: Snellman-instituutti (C-sarja 6/2002).
- Hakulinen, Lauri. 1979 [1946]. *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. 4:e omarbetade upplagan. Helsingfors: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- Häkkinen, Kaisa. 1994. *Agricolasta nykykieleen. Suomen kirjakielen historia*. Helsingfors, Borgå & Juva: WSOY.
- Hiidenmaa, Pirjo. 2003. *Suomen kieli – Who cares?* Helsingfors: Otava.
- Ikola, Osmo (red.). 1978. *Nyky-suomen käsikirja*. Helsingfors: Weilin & Göös.
- Ikola, Osmo. 1989. Suomen kirjakieli. I: Seija Aalto et al. (red.), *Kielestä kiinni*. (Tietolipas 113.) S. 165–185. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Joseph, John. 1987. *Eloquence and power: The rise of language standards and standard languages*. (Open Linguistics Series.) London: Pinter.
- Kalliokuusi, Virpi & Katri Seppälä. 1999. Vastinetyö sanastoprojektissa. I: *Toimikunnista termitalkoisiin. 25 vuotta sanastotyön asiantuntemusta*. S. 77–90. Helsingfors: Tekniikan Sanastokeskus.
- Karkama, Pertti. 2001. *Kansakunnan asialla. Elias Lönnrot ja ajan aatteet*. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Keksitäänkö hyviä vastineita? Kilpailu. 1971. I: *Virittäjä* 75, s. 115.
- Lassila, Pertti. 2003. *Ihanteiden isänmaa: Julius Krohnin romanttinen fennomania ja kirjallisuus*. Helsingfors: Yliopistopaino.
- Lönnrot, Elias. 1858. Suomalaisia kielenoppi-sanoja. I: *Suomi. Tidskrift i fosterländska ämnen 1857*, s. 73–87. Helsingfors: Finska Litteratur-Sällskapet tryckeri.
- Nieminen, Kaarlo. 1944. 1800-luvun varhaisempia mielipiteitä vierasperäisten sanojen käytöstä. I: *Virittäjä* 48, s. 213–221.
- Nyky-suomen sivistyssanakirja. Vierasperäiset sanat*. 1973. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.) Borgå: WSOY.
- Oittinen, Vesa. 2002. Snellman, Hegel ja suomen kieli. [Sammanfattning: Snellman, Hegel och finskan.] I: Raimo Savolainen, Sari Linnavalli & Jorma Selovuori (red.), *Käännetty Snellman. Suomentajien syväskelluksia J. V. Snellmanin elämään ja toimintaan*. S. 60–67, 140–142. Kuopio: Snellman-instituutti (C-sarja 6/2002).
- Paikkala, Sirkka. 2004. Kotoista vai kansainvälistä? Keskustelu ulkomaisista nimistä 1800-luvun lehdistössä. I: Katja Huumo, Lea Laitinen & Outi Paloposki (red.) *Yhteistä kieltä rakentamassa. Näkökulmia suomen kirjakielen kehitykseen 1800-luvulla*. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 979.) S. 73–135. Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- Pantenmöller, Marko. 2003. *Zur orthographischen Integration von Fremdwörtern im Finnischen*. (Veröffentlichungen der Societas uralo-altaica.) Wiesbaden: Harrasowitz Verlag.
- Paunonen, Heikki. 1976. Kotikielen Seura 1876–1976. I: *Virittäjä* 80, s. 310–432.
- Pulkkinen, Paavo. 1972. *Nykysuomen kehitys. Katsaus 1800-luvun ja 1900-luvun kirjakieleen sekä tekstinäytteitä*. (Tietolipas 72.) Helsingfors: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Pulkkinen Paavo. 1984. *Lokarista sponsoriin. Englantilaisia lainoja suomen kielessä*. Helsingfors: Otava.
- Rintala, Päivi. 1998. Kielikäsitys ja kielenohjailu. I: *Sananjalka: Suomen kielen seuran vuosikirja* 40, s. 47–65. Åbo: Suomen kielen seura.
- Saarimaa, E. A. 1930. *Hyvää ja huonoa suomea. Oikeakielisyysohjeita*. Borgå: WSOY.
- Saarimaa, E. A. 1947. *Kielenopas*. Helsingfors: WSOY.
- Thomas, George. 1991. *Linguistic purism*. London: Longman.
- Tarkiainen, Viljo & Kari Tarkiainen. 1985. *Mikael Agricola, Suomen uskonpuhdistaja*. Helsingfors: Otava.
- Tunkelo, E. A. 1907. Vierasperäiset sanat. I: *Virittäjä* 11, s. 53.